

ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਡਿਸਟੈਂਸ ਐਂਡ ਆਨਲਾਈਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਕਲਾਸ : ਬੀ.ਐਡ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਸਮੈਸਟਰ ਪਹਿਲਾ

ਪੇਪਰ : ਸੱਤਵਾਂ (ਅਨੁਭਵੀ ਸਿਖਲਾਈ)

ਯੂਨਿਟ : 2

ਮੀਡੀਅਮ : ਪੰਜਾਬੀ

ਪਾਠ ਨੰ.

- 2.1 : ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸ
- 2.2 : ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ: ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਤਾ
- 2.3 : ਵਿਭਿੰਨ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ

Department website : www.pbidde.org

ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸ
ਬਣਤਰ

2.1.1 ਉਦੇਸ਼

2.1.2 ਜਾਣ ਪਛਾਣ

2.1.3 ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ

2.1.4 ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਇੰਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਿਉਂ ਹੈ?

2.1.5 ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ

2.1.6 ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ

2.1.7 ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

2.1.8 ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸ

2.1.9 ਅਸਰਦਾਰ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

2.1.10 ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਗਿਆਨ

2.1.11 ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ

2.1.12 ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ

2.1.13 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ

2.1.14 ਸਾਰ

2.1.15 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

2.1.16 ਸੁਝਾਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

2.1.17 ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ

2.1.18 ਸੁਝਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ / ਰੀਡਿੰਗਸ

2.1.1 ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ:

1. ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣਾ।
2. ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੇ।
3. ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ।
4. ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ।
5. ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਹੈ।
6. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ।
7. ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮਗਰੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੇ।

2.1.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਣਾ ਦੇ ਸਕਣਗੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਿੱਖਿਆ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਇਕ ਡਿਗਰੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹੁੰਚ ਇਕੋ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਇਕ ਡਿਗਰੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

2.1.3 ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ

ਨੈਲਸਨ ਮੰਡੇਲਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। "

ਸਿੱਖਿਆ ਚੰਗੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਮਾਪੇ, ਉੱਦਮੀ, ਡਾਕਟਰ, ਭੈਣ-ਭਰਾ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇੱਕ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਚੰਗੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਰ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਾਗਰਿਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਮੁੱਢਲਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬਜਟ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਢਾਂਚੇ ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਜੋਂ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੁਨਰ ਹਨ, ਪਰ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਸ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨੱਗਣ, ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਫੰਦਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਬੋਰਡਾਂ, ਸਿਲੇਬਸ ਸਿਰਜਕਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਮੁੱਲ (ਲਾਭਦਾਇਕ) ਟੀਚਿਆਂ ਤੇ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਤੇ ਜੁੜੇ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਣ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਹੁਣ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ, ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਅਤੇ ਝੈਂਪੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਲੋਕ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਵੀਡੀਓ, ਸਰਚ ਇੰਜਣਾਂ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ

ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਆਵੇ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ, ਤੁਸੀਂ ਆਨਲਾਇਨ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਇੱਕ ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਤੁਸੀਂ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਫੰਡ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ ਜਾਂ ਐਨ.ਜੀ.ਓ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਿਦਿਅਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਭਿਆਨ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਰਫ ਵਿਦਿਅਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਮਾਪੇ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਬੱਚਾ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਮਾਪੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਿਅਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਮਾਂ, ਭਰਾ, ਭੈਣ ਕੌਣ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਅਨਮੋਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਕੋਮਲ ਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਗੁਣ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡਾ ਕਿੰਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਤੇ ਹੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੁਰਨਾ ਸਿੱਖਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਦਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਵੱਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਪੇ ਉਸ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਦਿਅਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਤੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਭੰਡਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ, ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਜਾਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਪੂਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਡਿਗਰੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅੱਗੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ, ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਕੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ, ਕੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਕੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ "ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਸਮੱਸਿਆ ਅਤੇ ਹੱਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨੈਕਰੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇੱਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ - ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਹੋ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਪੈਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰਫ ਨੈਕਰੀ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਿਰਫ ਬੌਧਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੱਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੈ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ

ਸਾਨੂੰ “ਜੀਵਨ ਕਿਵੇਂ ਜੀਉਣਾ” ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਜਿਹੀ ਡੂੰਘੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਕਿਵੇਂ ਲੱਭਣਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਾਲਣਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਨਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ

ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਮੇਲ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਹੁਨਰ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਾਲਗ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ, ਸੱਚੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਲਈ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਮਰ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲੋਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ, ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਇੱਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਢੁੱਕਵੇਂ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਵਿਕਸਤ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਅਕਸਰ ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਅਪੂਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਦੀ ਇਹ ਯੋਗਤਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਇਹ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪਛਾਣਨਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸਤਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਦੇ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਜਾ, ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੀਬਰ ਪਸੰਦ ਅਤੇ ਨਾਪਸੰਦਾਂ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਖਪਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਂਗੇ। ਤੀਜਾ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੀਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾਂਗੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਦ ਅਸੀਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਸੁਸਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਉਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਹ ਚਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਦ ਹਨ ਸਰੀਰ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਦਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਵੱਲ ਵਧਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਅਵਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਚਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਤਲਵਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰਸੀ ਖੜਕਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਰਜਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2.1.4 ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਇੰਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਿਉਂ ਹੈ?

ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਨੂੰ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਨਵੀਂਆਂ ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰੇਗੀ।

2. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਰੋਟੀ-ਮੱਖਣ ਲਈ ਕਮਾਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਵੇਂ ਉੱਚਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3. ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਇਕ ਚੰਗੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਹੈ।
4. ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੀਏ?
- 2.1. ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਗਲਤ ਤੇ ਸਹੀ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
6. ਮਾੜੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਿਖਿਆ ਵਿਚ ਟੇਪ ਲਗਾ ਕੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
7. ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
8. ਸਿੱਖਿਅਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
9. ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਕੂੜਾ-ਰਹਿਤ ਰੱਖਣਾ ਕਿੰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਫਾਈ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।
10. ਇਹ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਆਵਾਜਾਈ ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦੇਣਗੇ।

11. ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਰਾਜਨੇਤਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਨਾਲ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

12. ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸਮਾਜ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੈ?
2. ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
3. ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।

2.1.5 ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਹੈ - ਪਰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ - ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੋਰਸ ਸੀ। ਲਾਤੀਨੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰੇਸਿੰਗ ਰਥ ਸੀ; ਕਰੈਅਰ ਚਲਾਉਣਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਸ਼ਾਇਦ ਜੇਨ ਕੋਰ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਕ ਕੈਲੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਇੱਕ ਸਟੈਂਡਰਡ ਕੰਮ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਰ ਨੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ, 'ਉਹ ਸਾਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਸਿਖਲਾਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਦੱਸਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ

ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਾਡੀ ਮੌਜੂਦਾ ਕਦਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਪਾਠ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਭਰੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦੇ ਚਾਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ:

1. ਪਾਠ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਗ ਵਜੋਂ।
2. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ - ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਤ ਟੀਚੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਜੋਂ।
3. ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ।
4. ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰੋਕਸ।

ਸਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਬਿੰਦੂਆਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

1. ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਿਚ।
2. ਇਹ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਣਗੇ।
4. ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਮਦਨੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।
5. ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਪੇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6. ਸਿੱਖਿਆ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਹਿਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਮ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ, ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿਹਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

7. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ।

8. ਇਹ ਸੰਮਲਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ, ਚੰਗੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

9. ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਣੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਵਿਵਸਥਾ, ਕੁਸ਼ਲ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਸਹੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਬਸਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਲਚਕੀਲਾ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

10. ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਫਲਦਾਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ: ਇਹ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਗੁਣ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਕਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

2.1.6 ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਧੁਨਿਕ ਪੈਡੇਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ; ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅੰਦਰ ਸੁਧਾਰ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ, ਆਡੀਓ-ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਉਪਕਰਣ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਪਾਈ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਦਲੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਵਹਾਅ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ/ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਟਯੂਟੋਰਿਅਲ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸੁਤੰਤਰ ਖੋਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਪੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਉਮਰ ਭਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਣ ਘਰੇਲੂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਮਿਕਿਸ, 2014)

ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸ ਸਿਰਫ ਸੂਝਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸਰੋਤ, ਸਮੱਗਰੀ, ਢੰਗ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਇੱਕ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ - ਇਹ ਸਿਰਫ ਸਹਾਇਤਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੀਨਤਾ। ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੰਗਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੈ, ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਅਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸਟੋਰੇਜ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਖਰਚੇ ਦਾ ਤਬਾਦਲਾ। (ਮਿਕਿਸ, 2014)।

2.1.7 ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸ ਆਧੁਨਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਿਅਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ/ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ, ਸਮੱਗਰੀ, ਢੰਗਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਾਉਣ-ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹਨ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਨੁਕਤੇ ਇਹ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦੇ ਹਨ: (ਪੀ ਐਲ ਟੀ, 2004).

1. ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ - ਇਸ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਜੋਖਮ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਢੰਚਾਗਤ ਸਹਾਇਤਾ, ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਦਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

2. ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਤਪਾਦਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3. ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਪਿਛੋਕੜ, ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ - ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲਚਕਦਾਰ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀਆਂ

ਹਨ। ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ, ਪੂਰਵ ਅਨੁਭਵ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ।

4. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਨਿਰੰਤਰ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਰਤੀਬਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਓਵਰਟਾਈਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਲਈ।

2.1. ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਭਿਆਸ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ - ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਭਿਆਸ ਜੋ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸਾਰੂ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਗਲੇਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸਟੀਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਮੁਲਾਂਕਣ, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

6. ਸਿੱਖਣਾ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਪਰੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ, ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ

ਵਿਆਪਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਪੀ ਐਲ ਟੀ, 2004)

ਬਾਹਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਮਾਪਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਲਿਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜੁੜੇ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ: ਸਪੀਕਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨਾ, ਆਨਲਾਇਨ ਸਹਿਯੋਗੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਜੋ ਸਮੁਦਾਇ ਸਰੋਤਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ, ਸਥਾਨਕ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ, ਸਥਾਨਕ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸ਼ਾਮ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਸਮੁਦਾਇ ਐਕਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ। (ਪੀ ਐਲ ਟੀ, 2004).

ਪਾਠ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

4. ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ? ਸਮਝਾਓ।
5. ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰੋ।
6. ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹਨ?

2.1.8 ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸ

ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਕਲਾਸਰੂਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਅਧਾਰਤ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨ

ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਵਿੱਚ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: (ਈ ਪੀ ਪੀ, ਐਨ ਡੀ).

1. ਸਕੂਲ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਟੀਮ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਤੇ ਖੋਜ ਦੀ ਕਮੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।
2. ਸਕੂਲ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਟੀਮ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
3. ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ, ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਅਧਿਆਪਨ ਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਕਵੇਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦੇਣ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ।
4. ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਅਧਾਰਤ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਮੇਤ ਕਲਾਸਰੂਮ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਾਉਣਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋਖਮ ਲੈਣ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸਿਖਲਾਈ ਆਧਾਰਭੂਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਡੂੰਘੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਉੱਚੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਟੀਚੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਫੀਡਬੈਕ ਦੇਣਾ, ਫਾਰਮ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਕੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯਮਤ ਤੌਰ ਤੇ

ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ।

5. ਸਕੂਲ ਆਗੂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2.1.9 ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਗੁਣ

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ, ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ:

(1) ਬਕਾਇਆ - ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਪੱਕਾ ਭਰੋਸਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਿਹਤਰ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨੇਤਾ ਬਿਹਤਰ ਸਿਖਾਉਣ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਅਧਾਰਤ ਅਧਿਆਪਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਲਾਸ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ (ਈਪੀਪੀ, ਐਨ. ਡੀ.) ਤੇ ਮਾਡਲਿੰਗ, ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਉੱਚ - ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਚੰਗੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੀਨੀਅਰ ਆਗੂ ਖੁਦ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਆਪ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੁਤਬੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਜੋ ਉਹ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਦਾ ਹੱਥ ਚਿਹਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ, ਲਿਖਣ, ਗਣਿਤ

ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੁਧਰੇ ਢੰਗਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਉੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ, ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਿਖਲਾਈ, ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਫੀਡਬੈਕ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਬਾਅ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਹਨ। (ਈ.ਪੀ.ਪੀ, ਐਨ.ਡੀ.)

(2) ਮੀਡੀਅਮ - ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਘੱਟ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਹੋ ਕੇ ਸਿਵਾਏ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਅਤੇ/ ਜਾਂ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਏਜੰਡਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਅਮਲੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਖਾਸ ਅਧਿਆਪਨ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ, ਪੂਰੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਿਖਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਿੱਖਿਆ) (ਈ.ਪੀ.ਪੀ, ਐਨ. ਡੀ.)

(3) ਘੱਟ - ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਜਾਂ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਏਜੰਡਾ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੋਰ ਆਗੂ ਅਧਿਆਪਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ

ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਜੋਂ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਨ ਢੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਸਕੂਲ-ਵਿਆਪਕ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਪਦੇਸ਼, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀਆਂ ਜਰੂਰਤਾਂ ਵੱਲ ਸੀਮਿਤ ਧਿਆਨ, ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਘੱਟ ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਜਾਣਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਕਮਰਾ ਸਬਕ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2.1.10 ਪੈਡੇਗੋਜੀਕਲ ਗਿਆਨ

ਜਦੋਂ ਪੈਡੇਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਪੈਡੇਗੋਜੀਕਲ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਦਿਅਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚਾਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਅਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਨਿਯੰਤਰਣ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ, ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੋਵੇ, ਸ਼ਰਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ ਕੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੋਰਸ ਦੌਰਾਨ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ, ਪਰਿਪੱਕ ਸੰਬੰਧਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਲਾਸਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਾਠ

ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਾਠ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ। (ਕੋਗਿਲ, 2008)

ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁੱਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ।

2.1.11 ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ

ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਉਹ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਜੋ ਸਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ, ਬਲਕਿ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਹਾਇਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਵੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਘੱਟ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਇਜ਼ ਅਤੇ ਵੱਖਰੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਪਨ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਵੇਂ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਕਵੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ। ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਸਲ ਸਮਝ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਕੋਗਿਲ, 2008).

2.1.12 ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ

ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ ਬਾਰੇ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਉਚਿਤ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ, ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਅਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਅਤੇ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਗਿਆਨ (ਕੇਗਿਲ, 2008) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹਿਸ ਖੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2.1.13 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਗਿਆਨ

ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਗਿਆਨ ਉਹ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਲੇਬਸ, ਸਕੂਲ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਅਤੇ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਜਾਂ ਟੈਸਟਿੰਗ ਸਿਲੇਬਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਕੇਗਿਲ, 2008)।

ਪਾਠ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

7. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
8. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।
9. ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

5.14 ਸਾਰ

ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਦਿਅਕ ਢਾਂਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਕੂਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਹਿਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ

ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਗੇ, ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਹਿਦਾਇਤੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਵਧੀਆ ਸਮੱਰਥਨ ਕਰੇਗੀ। ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਭਿਆਸ ਕੀ ਹਨ? ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਗਿਆਨ, ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ, ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਗਿਆਨ। ਇੱਥੇ ਛੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਫਰੇਮਵਰਕ) ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਉੱਚ ਉਮੀਦਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ, ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਸਬੂਤ ਅਧਾਰਤ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ, ਨਿਰਧਾਰਤ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਸਹਾਇਕ, ਜੁੜੇ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

2.1.15 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ: ਸਿੱਖਿਆ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ: ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2.1.16 ਸੁਝਾਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
2. ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।
3. ਪੈਡਾਗੋਜੀਕਲ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

2.1.17 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

Cogill, J. (2008). Pedagogy and Models of Teacher Knowledge. Retrieved March 24, 2014 from http://juliecogill.com/Chapter_2.pdf

Mikis, M. K. (2014). Defining Innovative Pedagogical Practice. Retrieved March 23, 2014 from <http://www.ofi.hu/studies-articles-090617/defining-innovative>

Effective Pedagogy: Principles of Learning and Teaching P-12. (2004). Retrieved March 20, 2014 from <http://www.education.vic.gov.au/school/teachers/support/pages/principles12.aspx>

Effective Pedagogical Practices. (n.d.) Retrieved March 24, 2014 from http://www.acer.edu.au/documents/NSIT_8th_domain.pdf

Pedagogical Framework. (n.d.) Department of Education, Training and

Employment. Education Queensland. United in our pursuit of Excellence. Retrieved March 24, 2014 from

<http://education.qld.gov.au/curriculum/pdfs/pedagogical-framework-a-glance.pdf>

2.1.18 ਸੁਝਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ / ਰੀਡਿੰਗਸ

National Research Council of National Academics (2012). Education for Life and Work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century, the national academic press, Washington.

Walters, J. D. (1997). Education for Life: Preparing children to meet today's challenges, Crystal clarity Publishers, Nevada.

Kumar, S. (2020). Life Skills Education through Lifelong Learning, Lulu Publication, United States.

Uzzo, S. M., et al. (2018). Pedagogical content knowledge in STEM (2nd ed.), Springer international publishing, Switzerland.

Arulsamy, S. (2010). Curriculum Development, Neelkamal Publication Pvt., Hyderabad.

Reddy, R. S. (2004). Curriculum Development for learning to live together, Rajat Publications, New Delhi.

ਪਾਠ ਨੰ: 2.2

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ : ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੰਗਤਾ

2.2.1 ਪਾਠ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

2.2.2 ਭੂਮਿਕਾ

2.2.3 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ

2.2.4 ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

2.2.5 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ

2.2.5.1 ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਅਰਥ

2.2.5.2 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ

2.2.5.3 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ

2.2.6 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੰਗਤਾ

2.2.7 ਸਿੱਟਾ

2.2.8 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

2.2.9 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

2.2.10 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

2.2.11 ਸੁਝਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ

2.2.1 ਪਾਠ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਹ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ:

(ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

(ਅ) ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

- (ੲ) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
- (ਸ) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

2.2.2 ਭੂਮਿਕਾ

ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਢੰਗ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਇਕ ਕਾਫੀ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਮਾਡਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਲਾਂ ਦੀ ਫੀਡਬੈਕ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਸਕੂਲ ਉੱਚ ਵਿੱਦਿਆਲਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਸ਼ਲ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਵੀ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

2.2.3 ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ (Pedagogical Practices)

ਗੁਣਵੱਤਾਪੂਰਨ ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲਾਂ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਂਤ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਢੰਗ ਦੱਸ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਗਲੇਰੇ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਧਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

1. ਅਨੁਦੇਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ / ਜਾਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ
2. ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦੀ ਇਕਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਅਨੁਦੇਸ਼ਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (Approach), ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਸਿੱਖਣ, ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਸਿੱਖਣ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਰੁਝੇਵਾਂ, ਬਹੁਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਧਿਆਪਨ ਆਦਿ।
3. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ (Strategic)। ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ, ਅਧਿਆਪਨ ਦਾ ਕਾਰਜ, ਕਲਾ ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾ-ਸਮੱਗਰੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਿਰਣਾ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਅਧਿਆਪਨੀ ਤਰਜੀਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ (Effective and Appropriate Pedagogical Practice)

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਢੁੱਕਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਧੀਆਂ/ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਜਮਾਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਧੀਆਂ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਅਕਸਰ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਉੱਪਰ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਜਮਾਤ-ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2.2.4 ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ (Types of Pedagogical Practice)

1. **ਅਧਿਆਪਕ-ਕੇਂਦਰਿਤ (Teacher-Centered):** ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਧਿਆਪਕ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ-ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣ, ਰੱਟਾ ਲਾ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਜਿਹੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ, ਇਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ, ਜਿਆਦਾਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਉਦੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਰਫ ਨਿਮਨ-ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ।
2. **ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ (Learner-Centered):** ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ-ਗਿਆਨ ਅਤੇ

ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ, ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ, ਸਹਿਭਾਗੀ ਆਦਿ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਰਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੋਜ ਅਤੇ ਹਮਾਇਤਾਂ ਉੱਪਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਕਾਰਨ, ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮਾਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਕਤ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

3. **ਸਿੱਖਣ-ਕੇਂਦਰਿਤ (Learning-Centered):** ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਨਵੀਂ ਵਿਧੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅਮਲ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬੱਧਤਾ, ਆਦਿ, ਸਥਾਨਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਲਚਕਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਸਾਵਧਾਨੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੌਰਾਨ, ਅਧਿਆਪਕ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇੱਕੋ ਧਰਾਤਲ ਉੱਪਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਪੂਰ ਬਣ ਕੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਧੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਥੀਮ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਿਧੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਵਿਧਾ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2.2.5 ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ (Curriculum Content)

‘ਪਾਠਕਰਮ’ ਪਦ ਨੂੰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ- ਸੂਖਮ ਪਾਠਕਰਮ (Micro) ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ (Macro) ਪਾਠਕਰਮ। ਸੂਖਮ ਪਾਠਕਰਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਾਠਕਰਮ ਤੋਂ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇੱਕ ਸੂਖਮ ਪਾਠਕਰਮ ਹੈ ਜਦਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਰ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.2.5.1 ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਅਰਥ (Meaning of Curriculum Content)

ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ, ਕਿਸੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ ਵਿਚਲੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਤਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਗਣਿਤ, ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ, ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੂਚਨਾ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਦ ਵਜੋਂ-ਤੱਥਾਂ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ, ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਆਡੀਓ, ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਸਰਲ ਜਿਹਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਲੜੀਬੱਧ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੱਥਾਂ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਲਾਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2.2.5.2 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ (Curriculum Content for the Lives of Children)

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਲਈ, ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀਆਂ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

1. **ਜੀਵਨ ਕੇਂਦਰਿਤ (Life Centered)** ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹੋਣਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
2. **ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ (Participation)** ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
3. **ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Scientific Outlook):-** ਪਾਠਕਰਮ-ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਗਿਆਨਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਉਮਰ, ਮੰਗ ਅਤੇ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ, ਵਿਭਿੰਨ ਉਮਰ-ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਗਾਂ, ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
4. **ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ (Development of Integral Personality):-** ਵਿਸ਼ਾ-ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ, ਧਿਆਨ (Meditation) ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨੂੰ ਤਰਕਸੰਗਤ ਸੋਚਣੀ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲਨ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਭੁੱਖ ਦੇ ਪੇਸ਼ਣ ਨੂੰ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਅਖੰਡ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਅਤੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਵੇਗਾ।
5. **ਅਨੁਭਵ ਕੇਂਦਰਿਤ (Experience-Centered):-** ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਸਰਗਰਮੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਸਰਗਰਮੀ-ਅਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਾਠਕਰਮ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੂਝ ਨਾਲ ਉਸਾਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ।
6. **ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ (Service to Society):-** ਪਾਠਕਰਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

7. **ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ (Progressive and Pragmatic):-** ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਪਰੰਪਰਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉੱਪਰ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
8. **ਜੀਵਨ-ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ (To face the Challenges of Life):-** ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਲ ਉਸ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਏ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨੀ ਉਸਨੇ ਆਪ ਸਿੱਖਣੀ ਹੈ।
9. **ਜੀਵਨ-ਕੌਸ਼ਲਾਂ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਤ (Based on Life-Skills):-** ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਜੀਵਨ-ਕੌਸ਼ਲਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉੱਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਟਿਕਿਆ ਹੋਵੇ। ਜੀਵਨ ਕੌਸ਼ਲ, ਗ੍ਰਹਿਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਣਾ-ਯੋਗਤਾ, ਸਮੱਸਿਆ ਸਮਾਧਾਨ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੋਚਣੀ, ਤਰਕਸੰਗਤ ਸੋਚ, ਸਵੈ-ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਾਲੇ ਕੌਸ਼ਲ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੌਸ਼ਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕੌਸ਼ਲ ਹਨ।
10. **ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ (All Round Development):-** ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਵਿਚਲੇ ਕੌਸ਼ਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਖੇਤਰ ਹਨ- ਬੌਧਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਾਤਮਕ, ਭਾਸ਼ਣ (ਬੋਲਚਾਲ) ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਕਾਸ, ਮੋਟਰ (Motor) ਕੌਸ਼ਲ ਅਤੇ ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਵਿਕਾਸ।

2.2.5.3 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ (Criteria of Selecting Curricular Content for the lives of Children)

ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤੇ ਬਣਤਰੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਸਿਰਫ਼ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੂਚਨਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੱਥਾਂ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਨਾਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖੋਜ ਨਾਲ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂ ਰਹੇ ਯਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਢਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਸ਼ਾ ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਾਠਕਰਮ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਹੜੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪਾਠਕਰਮ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ/ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

1. **ਆਤਮ-ਸਮਰਥਾ (Self-sufficiency):-** ਸੈਫ਼ਲਰ (Scheffler) ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਚੋਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਢਲਾ ਨਿਯਮ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਤਮ-ਸਮਰਥਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ।
2. **ਮਹੱਤਤਾ (Significance):-** ਸਮੱਗਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਦੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਠਕਰਮ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਮੂਲ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉਦੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਣ-ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਕੋਸ਼ਲਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।
3. **ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ (Validity):-** ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਚੁਣੀ ਗਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ, ਪਾਠਕਰਮ ਦੇ ਘੋਸ਼ਿਤ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ, ਘੋਸ਼ਿਤ ਸਿੱਖਣ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ- ਕੀ ਸਮੱਗਰੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ?

4. **ਵਿਵਿਧਤ (Variety):-** ਸਿੱਖਣ ਅਨੁਭਵ, ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
5. **ਢੁੱਕਵਾਂਪਨ (Suitability):-** ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨਾਲ ਢੁਕਵੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
6. **ਰੋਚਕਤਾ (Interest):-** ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੋਚਕਤਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੇ।
7. **ਸਿੱਖਣ-ਯੋਗਤਾ (Learn ability):-** ਇਹ ਮਾਪਦੰਡ, ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਉੱਚਤਮ ਨਿਯੁਕਤੀ (Optimal placement), ਉੱਚਿਤ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਲੜੀਬੱਧਤ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
8. **ਵਿਹਾਰਕ ਸੰਭਾਵਨਾ (Feasibility):-** ਇਹ ਮਾਪਦੰਡ, ਯੋਜਨਾਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਉਪਲਬੱਧ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਲਾਗਤ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਾਹੌਲੇ ਆਦਿ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪਰਖ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
9. **ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ (Relevance of Life):-** ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਕੂਲ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲੋਂ ਬਾਹਰ, ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ-ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ।
10. **ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਨਯੋਗ ਚੀਜ਼ਾਂ (Other Considerations):-** ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਵਾਂਗ, ਉਪਯੋਗ ਲਈ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ:
  - (i) ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਾਰੰਬਾਰ ਅਤੇ ਆਮ ਹੀ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।
  - (ii) ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾਵ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ।
  - (iii) ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਹੋਵੇ।
  - (iv) ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਸ਼ਾ-ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ।
  - (v) ਸਿੱਖਣ ਤੇ ਸਥਾਨਾਂਤਰਨ/ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇ।

2.2.6 ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ

ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਪਾਠਕਰਮ ਨਾਲ ਬੜੇ ਡੂੰਘੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਾਠਕਰਮ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਉਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਵਿਧਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ, ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ, ਧਿਆਨ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਤੁਲਨਾ, ਵਿਪਰੀਤਾ ਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਕਰਨ ਦੇ ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਕੌਸ਼ਲ: ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸੂਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਿਹੀਆਂ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਧਿਆਪਨ, ਪਾਠਕਰਮ ਜਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਧੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਧਿਆਪਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਦੇਸ਼ਨੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਮਲ ਦਾ, ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਭੂਮਿਕਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਅਧਿਆਪਕ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੀਆਂ ਅਧਿਆਪਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੱਕ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਢੇਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੱਕ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਲੱਛਣਾਂ ਅਤੇ ਕੌਸ਼ਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਰਮ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲਾਂ ਜਾਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

1. **ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ (Constructivism):** ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਪਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਗੀਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਸਿੱਖਣ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਅਰਥ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਅਰਥ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ

ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁੱਕਵਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾ ਸਕੀਏ ਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿੱਖਣ ਤੇ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਅਧਿਆਪਨ, ਤਰਕਸੰਗਤ ਸੋਚ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਰੂਨਰ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਅਨੁਦੇਸ਼ਨੀ ਰਣਨੀਤੀ (Bruner's Constructivist instructional strategy) ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਚਾਰ ਚਰਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਸੱਦਾ (Invitation), ਪੱਖ (Exploration), ਵਿਆਖਿਆ (Explanation) ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈ (taking action)। ਇੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ, ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਸਮਝ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੰਪਰਕ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

2. **ਸਹਿਯੋਗੀ ਰਣਨੀਤੀ ਵਿਧੀ (Collaborative Strategy Approach):-** ਇਸ ਰਣਨੀਤੀ ਅਧੀਨ, ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ, ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕੱਲਿਆਂ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ, ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਲਾਂ ਉੱਪਰ ਟੇਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸੂਚਨਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਇਸ ਮਾਡਲ ਉਪਰ ਟਿਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ (Population) ਵਿੱਚ, ਗਿਆਨ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਰਾਹੀਂ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਗਿਆਸਾ ਰਣਨੀਤੀ ਇਸੇ ਵਿਧੀ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਕਰਨ, ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਧਿਐਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

3. **ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆਵੀ ਰਣਨੀਤੀ (Interactive Strategy):** ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਿੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਾਠਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਹਰਕਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਰਮ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰਿਕ ਸੰਪਰਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆ ਸਮਾਧਾਨ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਪਰ ਚਰਚਾ, ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਹੈ। ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਧੀ, ਪਾਠਕਰਮ ਤੋਂ ਪਾਰ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੱਖ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਪਰਕਾਂ ਉੱਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਥੀਮਕ (Thematic) ਅਧਿਆਪਨ ਇਸੇ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਥੀਮਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ, ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਥਨਾਂਓ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵਾਚਨ-ਸੂਝ (reading comprehension) ਅਤੇ ਪਾਠ-ਲੇਖਣ (writing lessons) ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
4. **ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਰਣਨੀਤੀ (reflective strategy):** ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ, ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਨ-ਅਮਲ ਉੱਪਰ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਣ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਸੁਧਾਰ ਜਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਿਧੀ ਇੱਕ ਪਿੱਛਲਗਾਮੀ ਵਿਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਰਣਨੀਤੀ ਅਧੀਨ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਬਦਲਵੇਂ ਸਾਧਨਾਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਮਲ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅੰਤਰ-ਨਿਹਿਤ ਆਧਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਣਨੀਤੀ ਦੀ ਮਲਟੀਮੀਡੀਆ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ, ਅਨੁਦੇਸ਼ਨੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ,

ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਨ-ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉੱਪਰ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

5. **ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਰਣਨੀਤੀ (Experiential Learning Strategy):** ਇਹ ਵਿਧੀ, ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਇੱਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ' ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਉੱਪਰ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਖੇਤਰੀ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸਟੂਡੀਓ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ, ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਖਣ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਡੇਵਿਡ ਏ. ਕਾਲਬ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ, ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਮਲ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਡਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

- (i) ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਯੋਗਕਾਰੀ
- (ii) ਸਥੂਲ ਅਨੁਭਵ
- (iii) ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਨਿਰੀਖਣ
- (iv) ਅਮੂਰਤ ਸੰਕਲਪੀਕਰਨ

ਸੰਕਲਪਕ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਹਾਰਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ, ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਢਾਂਚਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ।

6. **ਸੇਵਾ-ਸਿੱਖਣ ਰਣਨੀਤੀ (Service Learning Strategy):-** ਸੇਵਾ ਸਿੱਖਣ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਨੀ ਰਣਨੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਜਮਾਤ-ਕਮਰੇ ਦੇ ਅਨੁਦੇਸ਼ਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਣ, ਸਮੁਦਾਇ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ

ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਨ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਫੈਕਲਟੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਨੂੰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਅਵਸਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

7. **ਪੁੱਛਗਿੱਛ - ਅਧਾਰਿਤ ਰਣਨੀਤੀ (Inquiry-Based Strategy):-** ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਥਾਪਤ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪੱਧਰ ਮਾਰਗ ਉਲੀਕਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਪਰਿਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਕਿਸੇ ਸੁਵਿਧਾਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਜਗਿਆਸੂ ਖੋਜ-ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ, ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਮਾਧਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਣ, ਸਮੱਸਿਆ-ਅਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੋਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਛੋਟੇ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਪੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਅਧਾਰਿਤ ਸਿੱਖਣ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕੋਸ਼ਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਅਮਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਰਣਨੀਤੀ ਅਧੀਨ, ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਪੜਤਾਲ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਮੁੱਦੇ ਬਾਰੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ, ਉਹ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਂਗ, ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਰਬਾਹ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਧਾਰਿਤ ਰਣਨੀਤੀ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਤਾ/ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਦਾ ਵਰਲ ਕਰਨ ਦਾ ਠੋਸ/ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਾਰਗ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2.2.7 ਸਿੱਟਾ

ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਪਾਠਕਰਮ ਨਾਲ ਬੜੇ ਡੂੰਘੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਾਠਕਰਮ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਉਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਵਿਧਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਧਿਆਪਨ, ਪਾਠਕਰਮ ਜਾਂ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਧੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਧਿਆਪਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਦੇਸ਼ਨੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ, ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਪਾਠਕਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲਾਂ ਜਾਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

2.2.8 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲਾਂ- ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਢੰਗ ਦੱਸ ਕੇ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

2.2.9 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਕੀ ਹੈ?
2. ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
3. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?
4. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ?

2.2.10 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

- 1) ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਾਫੀ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਮਾਡਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ/ਗਲਤ
- 2) ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਲ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਅਕਸਰ ਪੜਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਹੀ/ਗਲਤ

- 3) ਕੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦੋ ਵਿੰਡਿੰਗ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ/ਗਲਤ
- 4) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਰਵਾਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਹੀ/ਗਲਤ
- 5) ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਰੋਚਕਤਾ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਹੀ/ਗਲਤ

2.2.11 ਸੁਝਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ

1. Basics in education (2014). NCERT Publication, New Delhi.
2. Sethi, N., Geetika and Kaur, M. (2019). *Experiential Learning. Twenty first century publication*, Patiala.
3. [http://www.qcc.cuny.edu/Socialsciences/interTextchapter Chapter%205%20](http://www.qcc.cuny.edu/Socialsciences/interTextchapter%205%20).
4. <http://www.importance of curriculum.info/what is curriculum>.

ਪਾਠ ਨੰ: 2.3

ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ

2.3.1 ਉਦੇਸ਼

2.3.2 ਜਾਣ- ਪਹਿਚਾਣ

2.3.3 ਵਿਭਿੰਨ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ

2.3.3.1 ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧੀ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ

2.3.3.2 ਗਰੀਬੀ

2.3.3.3 ਜਲਵਾਯੂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ

2.3.3.4. ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ

2.3.3.5 ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ

2.3.3.6 ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਸੰਕਟ

2.3.4 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ

2.3.5 ਗਲੋਬਲ ਸਿੱਖਿਆ

2.3.6 ਸਿੱਟਾ

2.3.7 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

2.3.8 ਸੁਝਾਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

2.3.9 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

7.3.10 ਸੁਝਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ

2.3.1 ਉਦੇਸ਼ : ਇਸ ਚੈਪਟਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ :

1. ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਵਰਗੇ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
2. ਗਰੀਬੀ, ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
3. ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਕਟ ਜਿਵੇਂ ਮੁੱਲ ਸੰਕਟ, ਖੁਰਾਕੀ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

2.3.2 ਜਾਣ- ਪਹਿਚਾਣ :

ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਜਾਂ ਜੋਖਮ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਲੋਬਲ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵਤ ਤੌਰ ਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਕਟ , ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਕਟ, ਕੋਈ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਮੁੱਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਲਮੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅਸੰਬੰਧਿਤ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਤੀਜੇ ਹਨ। ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ ਤਰਕਹੀਣ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਹਾਈਡਰੋਕਾਰਬਨ ਅਧਾਰਤ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹਥਿਆਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹਾਂ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਭੂ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੁੱਧ ਉਤਪਾਦ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੇਕਾਬੂ ਉਤਪਾਦਨ, ਬੇਕਾਬੂ ਖਪਤ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਆਬਾਦੀ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉੱਤੇ ਭਾਰੀ ਦਬਾਅ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵਜੋਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇਹ ਹੇਠਲੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ:

- ਮੌਜੂਦਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।
- ਮਨੁੱਖ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੁਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪਾਤਰ ਹੋਣਾ।
- ਧਰਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਵਾਦੀ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਣਾ।

- ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੋਖਮ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਖਤਰਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।
- ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸਥਾਨਕ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।
- ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣਿਕ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਜੋਖਮ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹਨ।
- ਇਹ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸੀਮਤ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਗਲੋਬਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਕਾਬੂ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਦਰ ਘੱਟ ਹੋਣਾ।
- ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅੱਤਵਾਦ, ਯੁੱਧ ਦੇ ਖਤਰੇ, ਖੁਰਾਕ ਸੰਕਟ ਜਾਂ ਅਕਾਲ ਨੂੰ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ਗਲੋਬਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਰਜਾ ਸੰਕਟ ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਟਕਰਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਦਰਸਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਲਮੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇੰਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਘੱਟ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਰਥਿਕਤਾ ਹੋਵੇ। ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸਰਵ ਵਿਆਪੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਰਿਮੋਟ ਭਾਗੀਦਾਰ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

2.3.3 ਵਿਭਿੰਨ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ :

ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮੁੱਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਸਮੇਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਤਸਕਰੀ, ਬਿਮਾਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ, ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ, ਡੀਕਲੋਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਲੋਕਤੰਤਰ, ਗਰੀਬੀ, ਭੋਜਨ ਸੰਕਟ, ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ, ਸਿਹਤ ਦੇ ਮੁੱਦੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਆਬਾਦੀ ਵਿਸਫੋਟ, ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮੁੱਦੇ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

2.3.3.1 ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧੀ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ

ਸਰੋਤ ਅਸਮਾਨਤਾ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੰਡ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੈਟਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਤਰਜੀਹ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ, ਧਰਮ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ, ਵੱਕਾਰ, ਨਸਲ, ਜਾਤੀ, ਲਿੰਗ, ਉਮਰ, ਜਿਨਸੀ ਰੁਝਾਨ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੁਆਰਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੀਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੌਕਾ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੇਬਰ ਮਾਰਕੀਟ, ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਸਰੋਤ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਸਿੱਖਿਆ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਮਦਨੀ ਜਾਂ ਧਨ ਦੀ ਅਸਮਾਨ ਵੰਡ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਖੇਤਰ ਅਸਮਾਨਤਾ ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਵੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨ ਤੌਰ ਤੇ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲੋਬਲ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ, ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਕਤੀ, ਜਨਤਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਆਵਾਜਾਈ, ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਸਮਾਨ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁਝ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਏ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਥੋਕ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇੱਥੇ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ : ਦੌਲਤ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਜੀਵਨ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਅਤੇ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਅਸਮਾਨਤਾ । ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਉਹ ਅੰਤਰ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਜਿਸਦੀ ਕੋਈ ਨਾਗਰਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵਧੀਆ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਕਾਮਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਕਾਮੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਅਸਮਾਨਤਾ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਹੈ। ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਆਮਦਨੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਜਿਹੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੀ ਕਮਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਹੀਨੇਵਾਰ ਜਾਂ ਸਾਲਾਨਾ ਆਪਣੇ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਪਾੜਾ, ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਿਹਤ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਿਹਤਰ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਦੇਖਭਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਫਰਕ ਜਨਤਕ ਇਕੱਠ ਦੌਰਾਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉੱਚ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਬਹੁਪੱਖੀ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਉਤਪਾਦਕਤਾ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਰੰਟੀਅਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਰੀਅਲ-ਟਾਈਮ ਡੇਟਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਚ ਸਪੀਡ ਇੰਟਰਨੈਟ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਏਸ਼ੀਆ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰੈਡਬੈਂਡ ਸੰਪਰਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਘਾਟ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਰਹੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬ੍ਰੈਡਬੈਂਡ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ, ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਡਿਜੀਟਲ ਵੰਡ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਮੁੱਚੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਹੈ, ਪਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਆਪਣੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਆਮਦਨੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਚਾਲਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ

ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਨਾਮ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਘੱਟ ਆਮਦਨੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ :

- 1) ਆਈਸੀਟੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ।
- 2) ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਹਾਰਤਾਂ।
- 3) ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਜੋ ਘੱਟ ਆਮਦਨੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ।

ਸਮੁੱਚੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਨੀਤੀਆਂ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਨਿਰਣਾਕ ਹੈ, ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

2.3.3.2 ਗਰੀਬੀ

ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਪੂਰਨ ਗਰੀਬੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖਾਣਾ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸਾਪੇਖ ਗਰੀਬੀ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸਲਈ, ਥ੍ਰੈਸ਼ਹੋਲਡ ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਪੇਖ ਗਰੀਬੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਟੈਂਟ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਛੋਟੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਗਰੀਬ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਹਰ ਕੋਈ ਛੋਟੇ ਟੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਗਰੀਬ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਆਮਦਨੀ ਦੀ ਘਾਟ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕੱਲਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣਤਾ, ਅਸੁਰੱਖਿਆ, ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਘਾਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਲਣ ਦੀ ਲੱਕੜ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨਾ, ਘਰੇਲੂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨਾਲ ਜੂਝਣਾ, ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ, ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਦਸਲੂਕੀ

ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਜੋਖਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹਨ। ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ:

1. ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ
2. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਾਦ
3. ਭੁੱਖ, ਕੁਪੋਸ਼ਣ, ਅਤੇ ਸਟੰਟਿੰਗ
4. ਮਾੜੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਖ਼ਾਸਕਰ ਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ
5. ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ, ਸੈਨੀਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ
6. ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ
7. ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਘਾਟ
8. ਮਾੜੇ ਪਬਲਿਕ ਵਰਕਸ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ
9. ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਘਾਟ
10. ਨੌਕਰੀਆਂ ਜਾਂ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੀ ਘਾਟ
11. ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ

ਅਜੇ ਵੀ 1.2 ਬਿਲੀਅਨ ਲੋਕ ਗੰਭੀਰ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 1 ਡਾਲਰ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਤੇ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 65 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 60 ਸੈਂਟ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਖਰਚ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਗਭਗ 3 ਬਿਲੀਅਨ ਲੋਕ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਅੱਧੀ ਆਬਾਦੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ 2 ਡਾਲਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਬੱਚੇ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਢੇ ਲੋਕ ਹਨ। 800 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ। ਗਲੋਬਲ ਗ਼ਰੀਬੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਫੈਲੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗ਼ਰੀਬੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਲਾ ਮੁੱਦਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਗਲੋਬਲ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ

ਭਲੇ ਲਈ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਗੰਭੀਰ ਹਾਂ। ਗਰੀਬੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੁੱਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਅਸਫਲ, ਹਰ ਹਰ ਮੁੱਦੇ ਤੇ ਅਸਫਲ ਹੋਣਾ ਹੈ।

2.3.3.3 ਜਲਵਾਯੂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ

ਜਲਵਾਯੂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੌਸਮੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੌਸਮ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬਦਲਦੇ ਮੌਸਮ ਕਾਰਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪੱਧਰ ਵਧਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਖਮ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੌਸਮ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗਲੋਬਲ ਅਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਖਤ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣਾ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਬਾਰੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੈਨਲ (ਆਈ ਪੀ ਸੀ ਸੀ)

ਵਿਸ਼ਵ ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਗਠਨ (ਡਬਲਯੂ ਐਮ ਓ) ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਗਠਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਪੈਨਲ ਆਨ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ (ਆਈ ਪੀ ਸੀ ਸੀ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। 2013 ਵਿੱਚ ਆਈ ਪੀ ਸੀ ਸੀ ਨੇ ਮੌਸਮ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੰਜਵੀਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਰਿਪੋਰਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਅਸਲ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ।

ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਬਾਰੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਫਰੇਮਵਰਕ ਸੰਮੇਲਨ

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। 1992 ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦੇ “ਧਰਤੀ ਸੰਮੇਲਨ” ਨੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਬਾਰੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਫਰੇਮਵਰਕ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਮੌਸਮ ਤਬਦੀਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਦਮ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ, ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਹੈ। ਸੰਮੇਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ 197 ਦੇਸ਼ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਹਨ। ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਜਲਵਾਯੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖਤਰਨਾਕ ਮਨੁੱਖੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ।

ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ

1995 ਤਕ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਹੁੰਗਾਰੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਕਾਸ ਘਟਾਉਣ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੀ ਮਿਆਦ 2008 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ 2012 ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋਈ। ਦੂਜੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੀ ਮਿਆਦ 1 ਜਨਵਰੀ 2013 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ 2020 ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਯੋਟੋ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਲਈ ਹੁਣ ਇੱਥੇ 192 ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਨ।

ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤਾ

2015 ਵਿੱਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ 21 ਵੇਂ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਯੂ ਐਨ ਐੱਫ ਸੀ ਸੀ ਨੂੰ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਟਿਕਾਓ ਅਤੇ ਘੱਟ ਕਾਰਬਨ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤਾ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾਤਮਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਕਾਰਨ ਵਜੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦਿਵਸ, 22 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2016 ਨੂੰ, 175 ਵਿਸ਼ਵ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਵਿਖੇ ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਇਕੋ ਦਿਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਇੱਥੇ 186 ਦੇਸ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ ਐਕਸ਼ਨ ਸੰਮੇਲਨ

23 ਸਤੰਬਰ 2019 ਨੂੰ, ਜਲਵਾਯੂ ਸੰਮੇਲਨ ਤਹਿਤ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਕਰਿਆ। ਸੰਮੇਲਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੈਕਟਰਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਕਾਰਵਾਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਰਕ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗ, ਕੁਦਰਤ ਅਧਾਰਤ ਹੱਲ, ਸ਼ਹਿਰ, , ਲਚਕੀਲਾਪਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਵਿੱਤ ਆਦਿ।

2.3.3.4. ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ

ਧਰਤੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਨਮੂਨੇ, ਮੌਸਮ ਦੀ ਆਮਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ ਤੇ, ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਅਤੇ 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਗ੍ਰੀਨਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਪਰਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜੀਵਿਤ ਬਣਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੋਰ ਜੀਵਿਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਪਰ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ, ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਗ੍ਰੀਨਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੱਧ ਕੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 30 ਲੱਖ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਗਈ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਆਬਾਦੀ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਣ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਧਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਗ੍ਰੀਨਹਾਊਸ ਗੈਸ (ਜੀ.ਐੱਚ.ਜੀ.) ਨਿਕਾਸ ਦਾ ਸੰਚਤ ਪੱਧਰ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸਥਾਪਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲਿੰਕ ਹਨ:

- ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜੀ.ਐੱਚ.ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਧਰਤੀ ਦੇ ਗਲੋਬਲ ਤਾਪਮਾਨ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਸਨਅਤੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਜੀ.ਐੱਚ.ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਤਾਪਮਾਨ ਵੀ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੈ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਲਗਭਗ ਦੇ ਤਿਹਾਈ ਜੀ.ਐੱਚ.ਜੀ., ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਹੈ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜੀਵਾਸੂ ਬਾਲਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਕਤੂਬਰ 2018 ਵਿਚ ਆਈ ਪੀ ਸੀ ਸੀ ਨੇ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਪੋਰਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਨੂੰ 1.5 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਏਗੀ। ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਲਾਭ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਨੂੰ 2 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 1.5 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਟਿਕਾਓ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਨੂੰ 2° ਸੀ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 1.5° ਸੀ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਕੇ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, 2100 ਤੱਕ, ਗਲੋਬਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਪੱਧਰ 2 ਸੈਲਸੀਅਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ 1.5 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਦੇ ਨਾਲ 10 ਸੈਮੀ ਨੀਚੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਨੂੰ 1.5 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ, ਊਰਜਾ, ਉਦਯੋਗ, ਇਮਾਰਤਾਂ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਨੁੱਖੀ-ਕਾਰਬਨ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਾਲ 2030 ਤਕ 2010 ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 45 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੱਕ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ। 2050 ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਇਹ 'ਸ਼ੁੱਧ ਜ਼ੀਰੋ' 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰਾਂ ਦੇ CO2 ਨਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

2.3.3.5 ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ

ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਭਟਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੈਤਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸਵੀਕਾਰਨ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਮੁੱਲ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੇਈਮਾਨੀ, ਝੂਠ ਅਤੇ ਅਨੈਤਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਮਿਆਰ ਡਿਗਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦੇ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਚੂਨ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਆਮ ਵਾਂਗ ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

- ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿਲੇਬਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਪਾਠ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਸੰਗਠਨਾਂ ਲਈ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਕੋਡ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਨੈਤਿਕ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ
- ਅਨੈਤਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਸਜਾ ਵਧਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਸਜਾ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

- ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੀੜਤ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਦਲਿਤਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਪੀਲ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਨੈਤਿਕ ਸਟਾਕ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮਿਆਰ ਉੱਚੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਬਿਨਾਂ ਨੈਤਿਕਤਾ ਵਾਲਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸੱਤ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਪਾਪ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਹ ਪਾਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ: -

- ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧਨ
- ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੁਸ਼ੀ
- ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗਿਆਨ
- ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਪਾਰ
- ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਵਿਗਿਆਨ
- ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧਰਮ
- ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਰਾਜਨੀਤੀ

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਭੁਲੇਖਾਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚਰਿੱਤਰ, ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਸਹੀ ਮੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੈਸਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ; ਇੱਕ ਬਿਸਤਰਾ ਅਰਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ; ਇੱਕ ਘੜੀ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ; ਸਾਥੀ, ਪਰ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ; ਦਿਖਾਵਾ, ਪਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਹੀਂ; ਭੋਜਨ, ਪਰ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ; ਇੱਕ ਮਕਾਨ, ਪਰ ਇੱਕ ਘਰ ਨਹੀਂ; ਦਵਾਈ ਪਰ ਸਿਹਤ ਨਹੀਂ; ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਿੰਗ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਬੱਦਲ ਹਨੇਰੇ ਹਨ। ਪਰ ਹਨੇਰੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਪਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਨੂੰ

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

2.3.3.6 ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਸੰਕਟ

ਭੋਜਨ ਦੀ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ ਲਈ ਆਮ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਭੋਜਨ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਸਟੋਰ, ਪਕਾਉਣ, ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਯਮਨ, ਕਾਂਗੋ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਰੀਪਬਲਿਕ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕੀ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਬਾਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦਾ 32 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ। ਵੈਨਜ਼ੂਏਲਾ 9.3 ਮਿਲੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਚੌਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਭੋਜਨ ਸੰਕਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ 2019 ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੰਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਯਮਨ, ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਰੀਪਬਲਿਕ ਆਫ ਕਾਂਗੋ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਵੈਨਜ਼ੂਏਲਾ, ਈਥੋਪੀਆ, ਦੱਖਣੀ ਸੁਡਾਨ, ਸੀਰੀਆ ਅਰਬ ਰਿਪਬਲਿਕ, ਸੁਡਾਨ, ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਅਤੇ ਹੈਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖਰਾਬ ਸੰਕਟ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦਾ 65 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਅਰਥਾਤ 88 ਮਿਲੀਅਨ ਲੋਕ ਜੁੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਊਰਜਾਸੰਕਟ ਕਿਸੇ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਊਰਜਾ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਊਰਜਾ ਸੰਕਟ ਸਥਾਨਕ ਘਾਟ, ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸ ਵਾਧੇ, ਊਰਜਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਿਯਮ, ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਵਰਗੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਊਰਜਾ ਸੰਕਟ ਲਈ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਘਾਟ, ਗਰਮ ਕਰਨ, ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਖਪਤ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਇੰਧਨ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਭੰਡਾਰਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਵਰਤਮਾਨ ਖਪਤ ਮਾਡਲ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੈਰ-ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਸਰੋਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤੇਲ, ਗੈਸ, ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖਪਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਦਰ 'ਤੇ, ਤੇਲ ਖਤਮ ਹੋਣ

ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਜੀਵਾਸੀ ਬਾਲਣ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਵਾਇਤੀ ਤੇਲ ਦੇ ਸਾਬਤ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ 40 ਤੋਂ 60 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਦਾ ਹੋਰ 70 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਲੇ ਲਈ, ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹੋਣਗੇ।

ਫਜ਼ੂਲ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਊਰਜਾ ਬਚਤ ਦਾ ਭਾਰੀ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਊਰਜਾ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਗੈਰ ਰਵਾਇਤੀ ਊਰਜਾ ਸਰੋਤ ਹਨ ਹਵਾ, ਸੂਰਜੀ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਅਤੇ ਭੂ-ਊਰਜਾ; ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਨੀਕਰਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਕੋਲੇ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਗੈਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸ ਲਈ ਅਜੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਰ ਰਵਾਇਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

2.3.4 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ

ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣਾ। ਇਹ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਧਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੋਕ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਹੈ। ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਤੀਅਲ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸੰਮੇਲਨ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਗਲੋਬਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਕਾਰਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਲਾਸ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਿਰਫ ਗ੍ਰੇਡ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹਨ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਕੂਲ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ

ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰਨ। ਇਹ ਗਲੇਬਲ ਭਲਾਈ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਏਗਾ ਜੋ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ। ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਖਿਡਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਥੰਮ੍ਹ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਰਮਿਆਨ ਯੋਗ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਪਣਾਉਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ:

ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਸਲੇ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ। ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ।

2. ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

3. ਕੁਸ਼ਲਤਾ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ :

ਇਹ ਸੁਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਬਦਲਵੇਂ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁਨਰ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਨ।

4. ਸਮਾਜਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ:

ਗਲੋਬਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਦੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਦਦ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

5. ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਧਿਆਨ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। "ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਕੋਈ ਸਿਲੇਬਸ, ਕੋਈ ਵਿਧੀ, ਕੋਈ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਉੱਠ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਮਿਆਰੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਲਾਜ਼ਮੀ ਚੰਗੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।" ਵੀ.ਐੱਸ. ਮੈਥਿਊ।

ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵੀਨਤਾ ਜਾਂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਮੰਦਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਜੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਸੁੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੇ ਬੀਜ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਥੇ ਕੁਝ ਅਭਿਆਸ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ: -

- ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ।
- ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ।
- ਯਕੀਨਨ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ।
- ਹੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੋਲ ਪਲੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੁਆਰਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ।
- ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਸਹਾਇਤਾ ਨੈਟਵਰਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ।

2.3.5 ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ

ਕੋਟਸ ਦੇ ਲੇਖ 'ਬਿਹਤਰ ਵਿਸ਼ਵ ਲਈ ਅਧਿਆਪਨ: ਗਲੇਬਲ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ' ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਲਈ ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ" ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਜੋ ਗਲੇਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ, ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ" ਫਿਸ਼ਰ ਅਤੇ ਹਿੱਕਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਢੰਗ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਗਲੇਬਲ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਅਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਇਕ ਪੇਡਾਗੋਜੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਹੈ ਬਲਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

1. ਗਿਆਨ
2. ਹੁਨਰ
3. ਰਵੱਈਆ
4. ਕਾਰਵਾਈ

ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਪਹਿਲਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਿਹਤਰ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਹੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗਲੇਬਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੰਚਾਰ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸੋਚ, ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ, ਅਹਿੰਸਾਵਾਦੀ ਟਕਰਾਅ ਦੇ ਹੱਲ, ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਪੱਖੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜਿਹੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਗਲੇਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਦੂਜਾ ਟੀਚਾ ਹੈ।

ਗਲੇਬਲ ਰਵੱਈਏ, ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਉਤਸੁਕਤਾ, ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕਦਰ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਤੀਜਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਗਲੇਬਲ ਰਵੱਈਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਅਧਾਰਤ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਭਲਾਈ ਲਈ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ, ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਗਲੇਬਲ ਕਮਿਊਨਟੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚਿਤ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

2.3.6 ਸਿੱਟਾ

ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਿਰਫ ਗ੍ਰੈਡ, ਡਿਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣੂ ਹਨ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ

ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਲਾਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿਰਫ ਕੁਸ਼ਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਅਪਮੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾ ਸਕਣ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਇਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਿਹਤਰ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਹੱਲਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2.3.7 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ- ਉਹ ਮੁੱਦੇ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਸਮੇਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2.3.8 ਸੁਝਾਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
2. ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦੇ ਕੀ ਹਨ?
3. ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਇਕ ਨੋਟ ਲਿਖੋ?
4. ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ.
5. ਗਲੋਬਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹਨ?

2.3.9 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

1. ....ਅਤੇ.....ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਹੁਪੱਖੀ ਹੈ।
2. ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ....., ... ਅਤੇ .....ਤੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।
3. ....ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਹਿ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ।
4. ਧਰਤੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵੱਧ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ..... ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
5. ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਹਿਮ ਟੀਚਾ.....ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਅਧਾਰਿਤ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

- ਉੱਤਰ:
1. ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ
  2. ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ
  3. ਸੁੰਯਕਤ ਰਾਸਟਰ
  4. ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ
  5. ਸਿੱਖਿਆ

2.3.10 ਸੁਝਾਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ

1. What do you understand by term global issues?
2. What are main global issues of present times?
3. Write a note on sensitization of students against global issues?
4. Discuss role of teacher in student sensitization of global problems.

What are the aims of global education?